

Taimenimetuste kirjutamine ja käänamine (2)

Sirje Mäearu

Artikkel jätkab taimenimetuste¹ kirjutamise ja käänamise teemat², võttes seekord peale omasõnade vaatluse alla ka võõrpäritolu nimetused. Ülevaates on arvestatud eesti keele instituudi keelenõuandele tulnud küsimusi.

Omasõnad

Kirjakuju probleeme on andnud *kevadkogrits* (NB! mitte: korgits) ja *allikkerss* (mitte: kress, mis on teine taim).

Mõni taime märkiv sõna on keeletarvitajale käänamise poolest raske. Mõnel juhul on tegu liitsõnalise taimenimetusega, mille põhisõna esineb iseseisvalt harva või ei esinegi. Vaadelgem neid sõnu tüvevokaali kaupa.

a

a-lisena käänduvad *porss* '(lehtpõõsas ja -puu)', om *porsa*, os *porssa*; *magun*, om *maguna*; *maran*, om *marana* (samamoodi ka liitsõna *tedremaran*, om *tedremarana*).

„Kas seenenimetus *nääts* käändub *näätsa* või *näätsu*?“ on tahtnud küsija teada. Keelendi kasutuse uurimine näitab valdavalt *a*-list

¹ Tinglikult on taimedeks loetud ka seened, ehkki nad seda ei ole.

² S. Mäearu, Mõne taimenimetuse kirjutamine ja käänamine. – Keelenõuanne soovitab 5. Koostanud ja toimetanud M. Raadik. Eesti Keele Instituut. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2015, lk 97–100.

käänamist (Saareste mõistelises sõnaraamatus³ küll *i*-lisena: *näätsi*). Sellise käänamisega on saanud sõna ka ÕS 2018-sse: *nääts* (torikseen), om *näätsa*. Samamoodi käänduvad liiginimetused, nt *haava-nääts*.

Esimeses kirjatükis oli vaatluse all *ussilakk* (käändub nii *u*-lisena kui ka *a*-lisena), analoogse lõpuosaga näib olevat *kuldlakk*. Wiedemanni eesti-saksa sõnaraamatus⁴ on „kuldlakk“ artiklis „lakk“, mille omastavaks on märgitud *laki*: *kuldlakk* 'Goldlack', seega Wiedemanni järgi olid *kuldlakk* ja *kummilakk* ühesugused lakid. 1930. aastate teadus- ja ajakirjanduses on näha *i*-list käänamist. Samuti annavad ÕS 1960 ja ÕS 1976 (mille töös osalesid konsultantidena ka erialainimesed) sõna tüvevokaaliks *i*: *kuldlakk*, om *-laki* bot ilutaim (*Cheiranthus*). „Eesti entsüklopeedia“⁵, mille töös löid samuti kaasa erialainimesed, on sõna käänatud *a*-tüvelisena. Ka eesti keele instituudi ühendsõnastikus on sõnal *a*-line käänamine.

a-lisena käänduvad ka liitsõnad *käokaats*, om *käokaatsa*, samuti eelmises kirjatükis jutuks olnud *unilook*, om *unilooga* ja *igihali*, om *igihalja* (II v; mitte: *-hali*, samamoodi käänduvad ka *talihali* ja *lõunahali*).

e

e-lisena käändatakse sõna *lääts*, ains om *läätse* (mitte: *läätša*), mitm nim *läätсед*, om *läätsede*, os *läätси* ja *läätседid* ning sõna *angervars*, ains om *angervarre* (mitte: *-varša*), os *angervart*.

Käänamiselt raske sõna on *köömen* (III v), mis käändub om *köömne*, os *köömnet*. Taime viljadest räägitakse sageli mitmuses: *köömned*, om *köömnete*, os *köömneid*. Nagu *köömen* käändub ka

³ A. Saareste, Eesti keele mõisteline sõnaraamat III. Stockholm: Vaba Eesti, 1962, lk 316.

⁴ F. J. Wiedemann, Eesti-saksa sõnaraamat. Estnisch-deutsches Wörterbuch. Neljas, muutmata trükk teisest, Jakob Hurda redigeeritud väljaandest. Tallinn: Valgus, 1973, esmatrükk 1869.

⁵ Eesti Entsüklopeedia 5. Tallinn: Valgus, 1990, lk 190.

vürtsköömen: om *vürtsköömne*, os *vürtsköömnet*, lisab jahvatatud *vürtsköömneid*.

e-liiteliste nimisõnade käänamine võib tekitada raskusi, sest neid on kaheksaguseid: osal *e*-sõnadel on omastava lõpus *-e* nagu nimetavagi lõpus (käänduvad nagu *mõte* : *mõtte*), osal aga *-me* (käänduvad nagu *pääse* : *pääsme*). *Pääsme* moodi käänduvad taimenimetused *ruse*, om *ruskme*, os *ruset*, *kanakoole*, om *kanakoolme* (mitte: *-koole*), os *kanakoole*, aga samuti *nääre*, om *näärme*, os *nääret*. Botaanikas on *nääre*-sõnaga seotud *näärmekarv*, *näärmekas* (kibuvits, vaarikas, kurekell jt), *näärmelehine* (paju), *näärmepõõsas*, *näärmeline* (kask), *suurenäärmeline* (kurekael), *peenenäärmeline* (karutubakas), *näärmelisogaline* (roos). Probleemiks on olnud sõna *nääre* sarnane taimenimetus *näär*, millel on senise käänamise kõrvale tulnud rööpkäänamine (vt lähemalt siinsamas kogumikus lk 203–204): ains om *nääre* (II v), os *nääre* (III v) ja *näärt*, mitm om *näärede* (III v) ja *näärte*. See sõna sisaldub nt omadussõnas *näärelehine* (kibuvits).

i

i-lisena käändub *vaak*, om *vaagi*, os *vaaki* ja eelmises kirjatükis mainitud liitsõna *aedruut*, om *aedruudi* (mitte: *-ruudu*).

Kõik *kann*-lõpulised taimenimetused (nt *alpikann*, *kuldkann*, *käokann*) käänduvad *i*-lisena, v.a *mesikann*, mis on saanud nime kannu järgi ja käändub *u*-lisena. Seepärast on ka sugukonnanime-tuseks *u*-line *mesikannulised*.

u

u-lisena käänduvad *ämmatoss*, om *ämmatossu* (mitte: *-tossi*), *kassitapp* (käändub nagu *tapp* 'väentaime', om *tapu*), om *kassitapu* ning *koerakool*, om *koerakoolu*.

Võõrsõnad

Võõrsõnade puhul on mõnikord küsimuskohaks nii kirjakuju kui ka sellest olenev käänamine.

Põld-võörkapsa võõrsünonüümina on kinnistunud *rukola*. *Spargelkapsa* sünonüüm kirjutatakse kujul *brokoli* ja käänatakse om *brokoli*, os *brokolit*. *Apteegitilli* sünonüüm on *fenkol*. Kannatuslille vili on *granadill* (mitte: *grenadill*) ja *tähtvilja* sünonüüm *karamboola* (mitte: *karambool*).

Ladina *Hibiscus*'e eesti vaste on *hibisk* (mitte: *hibiskus*), om *hibiski* (samamoodi käändub ka *muskushibisk*) ning *Amaryllis*'e vaste *amarüll* (mitte: *amarüllis*), om *amarüll*.

Hariliku kreetürni vilja nimetus kirjutatakse kujul *jujuub* ning jojoobipõõsa vilja nimetus kujul *jojoob* (mitte: *jojooba*). Mõlemad käänduvad *i*-lisena: *jujuub*, om *jujuubi* ning *jojoob*, om *jojoobi*.

Eesti keeles on õige kirjakuju *guajaav* (mitte: *guaav*), om *guajaavi*. Pomelipuu vili on *pomel* (mitte: *pomelo*), om *pomeli*. Maitsetaimenimetus *basiilik* (mitte segada ära ehitusterminiga *basiilika*) käändub *u*-lisena: om *basiiliku*, samamoodi käändub *vürtsbasiilik*.

Nimetust *greip* (mitte: *kreip* ega ka *greipfruut*) käänatakse om *greibi*, os *greipi*. Sõna *artišokk* om on *artišoki*, os *artišokki*. Rebasheina seemet märkiva sõna *amarant* omastav on *amarandi* (mitte: *amaranti*).

„Kas sõna *kurkum* osastav on *kurkumi* või *kurkumit*?“ ÕS 2018 järgi on kaks kirjakuju: *kurkum* ja *kurkuma*. *Kurkum* käändub om *kurkumi*, os *kurkumit* ning *kurkuma*, om *kurkuma*, os *kurkumat*. Selle taime nomenklatuurne nimetus on *kollajuur*.

Ladina taimenimetuse *Chenopodium quinoa* eesti vaste on *kinoa*. Selles sõnas on kaks silpi, rõhk on *o* peal [*ki-n'oa*] ning sõna käändub ains om *kinoa*, os *kinoad*, mitm om *kinoade*, os *kinoasid*. Botaanikas on sama taim tuntud kui *tšiili hanemalts* (väljaspool erialakeelt võib kirjutada *Tšiili hanemalts*). Samamoodi nagu *kinoa* käändub Brasiilia feihoapuu vili *feiho*, om *feiho*, os *feihoad* ja *aaloe*, om *aaloe*, os *aaloed* (mitte: *aaloet*).

Ühesuguse lõpuosaga nimetused *inkarvillea*, *bugenvillea* ja *grevillea* käänduvad nagu *aroonia*: ains om *inkarvillea*, *bugenvillea*,

grevillea, os *inkarvilleat*, *bugenvilleat*, *grevilleat*; mitm nim *inkarvillead*, *bugenvillead*, *grevillead*, om *inkarvilleate*, *bugenvilleate*, *grevilleate*, os *inkarvilleaid*, *bugenvilleaid*, *grevilleaid*.

Õlivalvei (ld *Salvia hispanica*) *seemnete* (ingl *chia seeds*) rööpnimetus on *tšiaseemned*.

Jaapanipärase seenenimetuse *shiitake* käänamist sõnaraamatutest ei leia, sest tsitaatsõnade käänamist õigekeelsussõnaraamat, seletav sõnaraamat ega võõrsõnade leksikon ei anna. Küll esitab ÕS 2018 selle nimetuse juba mugandkujul: *šiitake*, ains om *šiitake*, os *šiitaket*, mitm nim *šiitaked*, om *šiitakede*. Kes mingil põhjusel eelistab tsitaatsõna, peab käänamisel kasutama ülakoma ning liitsõnasidekriipsu: *shiitake*, ains om *shiitake*, os *shiitake't*, *shiitake'dega*; *shiitake*-seened. Samamoodi kirjutatakse nt *shimeji*-seened (sisuliselt küll topeldus).

Võõrsõnana (st samas kirjas mis muugi tekst) kirjutatakse ühe sametkõrgese liigi puidu-sametkõrgese (*Flammulina velutipes*) jaapanilähtene sünonüüm *enoki*, om *enoki*, os *enokit*. Samamoodi võõrsõnana kirjutatakse ka pruuni aedšampinjoni nimetust *portobello*.

Sünonüümsetest taimenimetustest *sojauba* ja *soja* oli pikka aega eelisterminiks *sojauba*. Botaanika terminoloogia komisjon valis vahepeal, pärast ÕS 2013 ilmumist eelisterminiks *soja* ja see muutus kajastub ÕS 2018-s. Sõna *soja* ainsuse osastav on kahesugune: *soja* ja *sojat* (viimane vorm lisandus ÕS 2013-sse).

Kaheti käänduvad *tüümian*, om *tüümiani*, os *tüümiani* ja *tüümianit*, mitm om *tüümianide* ja *tüümianite* ning *beleenium*, om *beleeniumi*, os *beleeniumi* ja *beleeniumit*, mitm om *beleeniumide* ja *beleeniumite*.

s-lõpulistel⁶ võõrnimetustel s-lõpp säilib, nt sõna *askleepias* om on *askleepiase* (mitte: *askleepia*) ja os *askleepiast*, *arabhis* (mitte:

⁶ s-lõpuliste sõnade hulgas on selliseid omasõnu, millel ainsuse omastavas käändes ja selle põhjal moodustatud käänevormidest s puudub. Nt *naeris*, om *naeri* (mitte: *naerise*), seestü *naerist*, alalü *naeril*; *rukis*, om *rukki*, os *rukist*, seestü *rukkist*. Mitmuse vormid moodustatakse ainsuse osastava põhjal: ains os *naerist*, mitm om *naeriste* (mitte: *naerite*).

arabhiis), om *arabhise*, os *arabhist*. Mitte *i*-ga, vaid *e*-ga käändub ka *rooibos*, om *rooibose*, os *rooibost*.

er- ja *el-*lõpuliste *i*-tüveliste⁷ võõrsõnade puhul on probleemiks olnud *e*-vokaali püsijäämine: *koriander*, om *koriandri* (*e* kaob), os *koriandrit*, *liguster*, om *ligustri*, *oleander*, om *oleandri*, *lavendel*, om *lavendli*, *rapuntsel*, om *rapuntsli*. Kahesugune – nii *e*-ga kui ka *e*-ta – saab omastav olla sõnal *rabarber* (mitte: *rabarbar*): *rabarberi* ja *rabarbri*. *ar-*lõpuliste⁸ *i*-tüveliste võõrsõnade puhul jääb *a* püsima, nt *kappar*, om *kappari* (mitte: *kapri*).

Ladinakeelseid taimenimetusi tuleb kirjutada nagu tsitaatkeelendeid, st teises kirjas (tavaliselt kursiivis) ja käänata ülakoma abil, nt imetleb *Cymbidium*'i, *Porpita*'t, kasvatab *Rubus odoratus*'t, *Rhinanthus minor*'i õied, *Chenopodium bonus-henricus*'e, *Dendrobates tinctorius*'el. Ülakoma ja käändelõpp peavad olema püstkirjas.

⁷ Täishääliku allesjäämine on küsimuskohaks olnud ka mõne omasõna puhul. Nt on seenenimetus *kurrel* toonud küsimuse käänamise kohta: kas omastav on *kurli* või *kurreli*? Kuna sõnaraamatud seda sõna veel ei kajastanud, sai ÕS 2018 koostamisel selle käänamist uuritud. Esimesel juhul oleks eeskujusõnaks näiteks *mürkel* (om *mürkli*, os *mürklit*), teisel juhul näiteks *kummel* (om *kummeli*, os *kummelit*). Uurimine näitas, et asjatundjad käänavad seda nagu sõna „kummel“: Nii *mürklid*, *kogritsad* kui ka *kurrelid* kuuluvad liudseente hulka, nii nagu *mitmed* teisedki kevadseened. – <http://www.loodusmuseum.ee/naitused/virtuaalnaitused/virtuaalne-seenenaitus/tekstid/murklid-kogritsad-ja-kurrelid/>; *Kurrelit* (*Ptychoverpa bohemica*) *oleme hilisematel aastakümnetel leidnud peaaegu igal kevadel niisketest ja märgadest salu- ja lodustuvatest haavikutest ning haava-segametsadest*. – http://www.eestiloodus.ee/artikkel1109_1091.html. Seega nagu *kummel*, om *kummeli* jne nii ka *kurrel*, om *kurreli*, os *kurrelit*, mitm nim *kurrelid*, om *kurrelite*, os *kurreleid*.

⁸ *ar-*lõpuliste *a*-tüveliste omasõnade puhul on küsimuskohaks ka mitmuse käänded: *pipar*, om *pipra*, os *pipart*, mitm om *piparde* (mitte: *piprate*), sõna *sõstar* mitm om on *sõstarde* (mitte: *sõstrate*), seestü *sõstardest* (mitte: *sõstratest*).